

Резнікова О. І.

в. о. завідувача сектора криміналістики та експертних досліджень
Другого слідчого відділу Слідчого управління
Територіального управління Державного бюро розслідувань,
розташованого у м. Миколаєві,
кандидат юридичних наук

Сасенко В. В.

слідчий Першого слідчого відділу Слідчого управління
Територіального управління Державного бюро розслідувань,
розташованого у м. Миколаєві

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДО ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

Згідно до ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 год. після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — ЄРДР) і розпочати досудове розслідування. Вбачається, що безумовною підставою законного та обґрунтованого початку досудового розслідування кримінального правопорушення є встановлення наявності сукупності двох умов: *приводу і підстави, внесення відомостей до ЄРДР, які повинні міститися у поданій до органу досудового розслідування заяві або повідомленні про вчинення кримінального правопорушення* (Кримінальний процес : підручник / за заг. ред.: О. В. Капліної, О. Г. Шило ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Харків : Право, 2018. — С. 271–272). Підхід автоматичного внесення відомостей до ЄРДР (Узагальнення ВССУ «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування» від 12.01.2017 № 9–49/0/4–17. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00212.html (дата звернення: 01.05.2019)) не виправдовує покладених на нього сподівань і вимагає корегування, адже правозастосовна практика продемонструвала, що чинна редакція норми ст. 214 КПК України у її поєднанні зі ст.ст. 303–306 КПК України, відкриває можливості необґрунтованого початку досудового розслідування, який, до того ж, пов'язаний із застосуванням державного примусу та обмеженням прав і свобод людини, провокує зловживання процесуальними правами з боку заявників, детермінує надмірне навантаження слідчих підрозділів матеріалами, внесеними до ЄРДР

за ухвалою слідчих суддів, за якими однак очевидним є відсутність складу кримінального правопорушення, а їх відпрацювання вимагає часу і ресурсів. Уявляється, що слідчі судді, які йдуть шляхом автоматичного задоволення скарг на бездіяльність слідчого, прокурора, що полягала у невнесенні відомостей до ЄРДР нівелюють природу функції судового контролю, порушують принцип змагальності сторін (ст. 23 КПК України). Змінити таку ситуацію можливо і шляхом внесення змін не лише до ст. 214 КПК України, а й до ст. 309 КПК України, зокрема дозволивши апеляційне оскарження під час досудового розслідування ухвал слідчих суддів, якими визнано бездіяльність слідчого, прокурора та зобов'язано внести відомості до ЄРДР.

Одночасно, нині в Україні гостро постає проблема виконання рішення Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) проти нашої держави не лише у частині виплати справедливої сатисфакції грошових виплат на користь стягувача, визначеної у рішенні ЄСПЛ відповідно до ст. 41 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — КЗПЛ), або у рішенні щодо дружнього врегулювання чи схвалення умов односторонньої декларації, а і процес виявлення та усунення причин й умов порушень норми КЗПЛ, забезпечення проведення повної, швидкої та неупередженої перевірки обставин, за яких було допущено порушення прав людини та основоположних свобод, зокрема у частині *встановлення службових осіб національних органів державної влади, органів досудового розслідування, прокуратури та (або) суду з вини яких ЄСПЛ констатував порушення норм КЗПЛ і прийняв рішення проти нашої країни, тобто діями або бездіяльністю яких було заподіяно збитки Державному бюджету України через виконання рішення ЄСПЛ.*

Тому у контексті наведених вище розсудів, цікавим як у науковій, так і у практичній площині, вбачається дослідження проблем досудового розслідування кримінальних правопорушень, підставою та приводом початку яких слугували **рішення ЄСПЛ проти України та звернення уповноваженого представника Міністерства юстиції України.** Вказана проблема є міждисциплінарною і потребує уваги як фахівців у галузі кримінального права і кримінального процесу, так і криміналістики. Особливо гостро нині постає необхідність у розробленні методики розслідування вказаної категорії кримінальних проваджень.

Так, у Законі України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 № 475/97-ВР (далі — Закон № 475/97-ВР) вказано, що Україна повністю визнає на своїй території дію ст. 25 КЗПЛ щодо визнання компетенції Європейської комісії з прав людини приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви на ім'я Генерального Секретаря

Ради Європи про порушення Україною прав, закріплених у КЗПЛ, та ст. 46 КЗПЛ *щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування КЗПЛ* (Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. Дата оновлення: 13.03.2006. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр> (дата звернення: 01.05.2019).

У ст.ст. 2 і 3 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV (далі — Закон № 3477-IV) вказано, що *рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною відповідно до ст. 46 КЗПЛ, а порядок його виконання визначається цим Законом, Законом України «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з урахуванням особливостей, що передбачені цим Законом та здійснюється за рахунок Державного бюджету* (Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 01.05.2019). Представництво України в ЄСПЛ і звітування про хід виконання його рішень здійснюється в установленому порядку Міністерством юстиції через *Уповноваженого у справах ЄСПЛ* (Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 01.05.2019).

Зокрема, з дня одержання Міністерством юстиції України повідомлення ЄСПЛ про набуття рішенням проти України, статусу остаточного *Департамент міжнародного права та співробітництва* (далі — Департамент) вживає заходів щодо передачі *Державній виконавчій службі України* (далі — ДВС) документів, необхідних для його виконання, а остання забезпечує виконання рішень ЄСПЛ в частині здійснення грошових стягнень. Після закінчення виконавчого провадження Департамент протягом 60 днів з моменту отримання від ДВС копій постанов про відкриття та закінчення виконавчого провадження, а також платіжних доручень передає їх до *Департаменту судової роботи* разом із автентичним перекладом рішення українською мовою та матеріалами справи ЄСПЛ, який опрацьовує останні на предмет необхідності збору додаткової інформації, складу осіб, з вини яких ЄСПЛ було прийнято рішення проти України, *готує і подає позови в інтересах держави в особі Міністерства юстиції України про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України через виконання рішення ЄСПЛ* (Порядок організації роботи щодо відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок

виконання рішень Європейського суду з прав людини: Наказ Міністерства юстиції України від 08.11.2011 № 3280/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v3280323-11> (дата звернення: 01.05.2019). Одночасно у ч. 3 ст. 1191 Цивільного кодексу України передбачено, що держава, відшкодувавши шкоду, завдану службовою особою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду *має право зворотної вимоги до цієї особи лише у разі встановлення в її діях складу кримінального правопорушення обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили.*

На виконання й у розвиток вказаних положень, у п. 5.2 Порядку організації роботи щодо відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виконання рішень ЄСПЛ від 8.11.2011 № 3280/5 (далі — Порядок № 3280/5) передбачено, що у випадках, якщо особами, з вини яких ЄСПЛ було прийнято рішення проти України, є органом державної влади, органи дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, Департамент судової роботи протягом 15 днів з дня отримання документів, вказаних вище, *готує та подає на підпис керівництва Міністерства юстиції України заяву до Генеральної прокуратури про проведення перевірки та встановлення осіб, винних у заподіянні збитків Державному бюджету України внаслідок виконання рішень ЄСПЛ, та притягнення їх до відповідальності*¹.

У разі встановлення в ході досудового розслідування особи, винної у вчиненні злочину, який призвів до порушення КЗПЛ, Департамент судової роботи в рамках відповідної кримінальної справи в інтересах держави пред'являє до обвинуваченого цивільний позов про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України, внаслідок виконання рішення ЄСПЛ.

Таким чином, аналіз положень чинного законодавства дозволяє дійти попереднього висновку, що у кожному випадку прийняття ЄСПЛ рішення проти України, в якому констатовано порушення прав та (або) свобод, гарантованих КЗПЛ у зв'язку з вчиненням певних дії та (або) бездіяльності посадовими особами органів державної влади, органів досудового розслідування, прокуратури або суду, Міністерство юстиції України зобов'язано підготувати та подати заяву про вчинення кримінального правопорушення до Генеральної прокуратури. З огляду на це, керуючись положеннями норм ст.ст. 60, 214, 216 КПК України, ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 № 794-VIII уповноважені представники Мі-

¹ У випадку відмови у початку досудового розслідування і внесення відомостей до ЄРДР, Департамент судової роботи, за погодженням з керівництвом Міністерства юстиції України вживає заходів для оскарження бездіяльності прокурора до суду. Додатково зауважимо, що положення Порядку № 3280/5 вимагають приведення їх у відповідність до КПК України.

ністерства юстиції України з питань виконавчої служби звертаються до Генеральної прокуратури із заявами про вчинення кримінального правопорушення задля здійснення досудового розслідування і встановлення осіб, внаслідок дій або бездіяльності яких ЄСПЛ прийнято рішення проти України, з метою забезпечення можливості подання Міністерством юстиції України позову до винної особи. Щодо вказаних фактів, відомості до ЄРДР вносяться, як правило, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 367 КК України «Службова недбалість» (наприклад, у випадках констатації порушення *п. 1 ст. 6, ст. 13 КЗПЛ* — надмірна тривалість провадження у справі та неефективні засоби юридичного захисту). Вбачається, що кримінально-правова кваліфікація буде змінюватися в залежності від характеру порушеного міжнародного зобов'язання, констатованого у рішенні ЄСПЛ.

З цього приводу зауважимо, що порушення міжнародних зобов'язань Україною встановлені рішеннями ЄСПЛ не є однорідними. У попередніх наукових публікаціях нами вже пропонувалася авторська класифікація таких порушень¹. У контексті обраної теми науково-практичного пошуку уваги заслуговує саме розмежування порушень норм КЗПЛ, констатованих у рішеннях ЄСПЛ, на *ті, що спричинені протиправними рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади, досудового розслідування, прокуратури та суду, здійсненими всупереч службових обов'язків таких особи або рішеннями, дія-*

¹ Порушення міжнародних зобов'язань Україною встановлені рішеннями ЄСПЛ можуть бути класифіковані за такими критеріями: 1) залежно від характеру порушеної норми міжнародного зобов'язання — матеріальні, процесуальні, змішані; 2) залежно від тривалості порушення у часі — закінчене, триваюче, продовжуване; 3) залежно від підстави порушення — спричинені протиправними рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади, досудового розслідування, прокуратури та суду, здійсненими всупереч службових обов'язків таких особи або рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади, досудового розслідування, прокуратури та суду, які однак перебувають у межах вимог чинного законодавства, яке не відповідає вимогам КЗПЛ та практиці ЄСПЛ; 4) залежно від наслідків порушень — порушення, що продовжують зумовлювати шкідливі наслідки для особи або негативний вплив яких на юридичний стан особи був одномоментним; 5) з огляду на серйозність впливу порушення на справедливість здійснення провадження в цілому на національному рівні — такі, що ставлять під сумнів справедливість вирішення кримінальної справи та ухваленого підсумкового рішення або такі, що не впливають на них; 6) з огляду на можливість досягнення на національному рівні *restitutio in integrum*, тобто відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього правового стану, який особа мала до порушення КЗПЛ — такі, що унеможливають відновлення вказаного становища (стану) й такі, що надають можливість відновити попереднє правове становище (стан) особи (Див. : Давиденко С. В. Встановлення міжнародною судовою установою порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом як підстава для перегляду судових рішень за виключними обставинами у кримінальному провадженні / С. В. Давиденко, О. І. Резнікова // Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр.. — Харків : Право, 2018. — Т. 25, № 2. — С. 55–71).

ми або бездіяльністю органів державної влади, досудового розслідування, прокуратури та суду, які однак перебувають у межах вимог чинного законодавства, яке не відповідає вимогам КЗПЛ та практиці ЄСПЛ. Так, порушення міжнародних зобов'язань Україною, що констатовані у рішенні ЄСПЛ і були допущені через існування недоліків системного характеру у національному законодавстві не можуть бути достатньою підставою для початку досудового розслідування за вказаним фактом, адже ст.ст. 23, 25, 367 КК України вимагають встановлення у діях службових осіб органів державної влади, досудового розслідування, прокуратури та суду *вини у формі необережності.*

З цього приводу також необхідно вказати, що відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV (далі — Закон № 3477-IV) виконання рішення ЄСПЛ може здійснюватися декількома шляхами: *виплата стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру¹; вжиття заходів загального характеру.* Так, саме заходи загального характеру вживаються з метою забезпечення додержання державою положень КЗПЛ, порушення яких встановлене рішенням ЄСПЛ, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого ЄСПЛ порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в ЄСПЛ. До числа таких заходів відносяться: *внесення змін до законодавства та практики його застосування; внесення змін до адміністративної практики; забезпечення юридичної експертизи законопроектів; здійснення професійної підготовки у напрямку вивчення КЗПЛ і практики ЄСПЛ прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи; інші заходи, які визначаються — за умови нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи — державою-відповідачем відповідно до рішення з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень КЗПЛ та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень* (Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 01.05.2019)).

¹ Зокрема до числа додаткових заходів індивідуального характеру належать: а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який стягувач мав до порушення норм КЗПЛ (*restitutio in integrum*); б) інші заходи, які прямо передбачені у самому рішенні ЄСПЛ (ст. 10 Закону 3477-IV)

Таким чином, вбачається, що у кожному випадку прийняття ЄСПЛ рішення проти України, в якому констатовано порушення прав та (або) свобод, гарантованих КЗПЛ у зв'язку з вчиненням певних дії та (або) бездіяльності посадовими особами органів державної влади, органів досудового розслідування, прокуратури або суду, Міністерство юстиції України має оцінювати характер допущених порушень і лише тоді приймати рішення про можливість звернення до Генеральної прокуратури із заявою про вчинення кримінального правопорушення. Вбачається, що не кожне порушення, констатоване ЄСПЛ є підставою внесення відомостей до ЄРДР, що пов'язано з природою допущених порушень, класифікація яких не була врахована законодавцем під час розробки галузевого законодавства.

Смілевський М. Л.

заступник начальника Другого слідчого відділу
(відділ з розслідування злочинів, вчинених працівниками
правоохоронних органів та у сфері правосуддя)
Слідчого управління Територіального управління
Державного бюро розслідувань, розташованого у м. Львові,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІСТЬ ВНЕСЕННЯ ДЕЯКИХ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Державне бюро розслідувань стало четвертим відомством, у повноваженнях якого — протидія корупції та розслідування злочинів, у яких підозрюються чиновники та високопосадовці, поряд з Національним антикорупційним бюро України (НАБУ), Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою (САП) та Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК).

Водночас, для забезпечення належного функціонування Бюро потребує змін та доповнень ряд законодавчих актів, що сприятиме вдосконаленню його роботи та ефективності функціонування.

Зокрема для розширення повноважень оперативних підрозділів, що діятимуть в системі ДБР, реалізації їхніх прав з попередньої перевірки отриманої оперативної інформації, перевірки заяв, звернень, скарг, що надходять на адресу Бюро, в яких інформація потребує додаткового опрацювання, пошуку і фіксації фактичних даних про злочини, виявлення та розслідування яких віднесено до підслідності